

Milan Antić

Izvodi iz beležaka

Prilikom velike revije nemačkih oružanih snaga, koju je Hitler priredio u čast Kneza Namesnika Pavla za vreme njegove državne posete Nemačkoj u maju 1939. godine, mene je pratio general *Bodensac*, Geringov ratni drug i prijatelj iz Prvog svetskog rata i jedan od asova nemačke avijacije. Bio je na službi kod Geringa kao oficir za vezu sa Hitlerom. Nasmijan, simpatičan, otvoren, pristupačan i neposredan, bio je tip onih nemačkih oficira koji nisu imali ništa zajedničko za poznatom junkerskom tradicijom.

Pred Hitlerom i Knezom prodefilovala je vojska, koja je predstavljala impozantnu snagu po broju, držanju i naoružanju. Nije bilo lica koje ta slika nije ili oduševila ili zabrinula. Samo je britanski ambasador, Nevil Henderson, prijatelj Kneza i naše zemlje, bio nasmijan, sa crvenim karanfilom u rupici žaketa, iako je patio od neizlečive bolesti raka i predstavljao zemlju koja je u to vreme vodila prvu reč u evropskoj diplomatiji, a bila najslabije naoružana među velikim silama.

Kad je smotra završena, kad je dvočasovna parada jedinica za jedinicom, roda oružja za rodnom oružja, eskadrile za eskadrilom, prošla i u paradnom maršu utonula u vojničke kasarne i avionske hangare, *Bodensac* mi je pri povratku dočarao tu upečatljivu sliku svojim držanjem i svojim rečima, što me je iznenadilo i u brigu bacilo. Ponesen i oduševljen manifestacijom nove nemačke sile, koja je samo jednim delom predočena svetu, pričao mi je da su do sad formirali i naoružali toliko i toliko oklopnih i motorizovanih divizija, da će u tom i tom roku biti organizovano još toliko i toliko i da će tada njihov program naoružanja biti gotov. Pričao mi je da njihova nova vojska sa novim naoružanjem vrši obuku i manevre duž francuske granice na mestima i u oblastima gde protivna strana ne očekuje vojne operacije. Govorio mi je da će sa 800 aviona pronaći englesku flotu ma gde se ona krila i da će je uništiti iz vazduha. Iako je *Bodensac* oficir, a ne političar, čudio sam se da tako otvoreno iznosi ono što obično predstavlja državnu tajnu i da ne говори само о наоружању, него и о предстојећем рату. Помишљао сам да жели још више да ме импресионира после завршене параде.

Smatrajući, s jedne strane, da mi govori oficir, a ne političar; da mi govori u oduševljenju o uspehoj manifestaciji snage kojoj i on pripada; da

kao domaćin želi da pokaže i ukaže poverenje i predusretljivost prema svom gostu; da na čast i lojalnost jednog oficira ne treba odgovarati nečlašću i neloyalnošću jednog političara, a da, s druge strane, engleska i francuska država pažljivo prate sve radnje nemačkog partnera – nisam činio upotrebu od tog izliva poverenja jednog, u osnovi, prostosrdačnog generala, kao što su činili *Hall* i *Churchill* saopštavajući Sovjetskom Savezu sve što bi saznali o nemačkim pripremama prema njemu.

Docnije se nešto obistinilo iz priče *Bodensaca*. Rat je u septembru te iste godine počeo. Nemci su u Ardenima iznenadili Francuze, koji se nisu nadali da tu mogu biti napadnuti. Revanširali su se za Tirenovu pobjedu 1674. godine kod *Turkheim-a*.

Engleska flota nije uništena sa 800 nemačkih aviona.

Međutim, kad je naša saveznica Francuska bila u agoniji, saoštio sam francuskom poslaniku, kao slabu utehu, beznačajnu reportažu jednog našeg novinara o prilikama u Nemačkoj. A kad su Nemci zaplenili arhivu francuskog generalštaba i u njoj našli izveštaj francuskog poslanika o toj reportaži, Ribentrop je izveo zaključak da sam bio izraziti predstavnik antigermanske politike na jugoslovenskom dvoru! Šta bi tek onda rekao da su zaplenili izveštaj o mom razgovoru sa *Bodensacom*. Za prvo je hteo da me internira, a za drugo bi tražio moju glavu.

Nikad političar ne može biti siguran u ono što se može desiti. Zato je jedini lek krajnja opreznost, a tu vrlinu je do maksimuma imao Nikola Pašić.

Tek kad je Gruber, nemački ataše za štampu, pročitao moju izjavu u Komesarijatu za unutrašnje poslove u maju 1941. godine o realnoj slici naše politike i uloge ljudi, koliko se moglo i trebalo da kaže pod uslovima okupacije, rekao je da do tog momenta nisu znali ko je Antić, a Hitler je posle toga oslobodio srpski narod plaćanja kontribucije i za onu nemačku vojsku na onoj teritoriji bivše Jugoslavije, koja je bila van granica priznate Srbije.

Šta su Mađari radili?! Horti nije bio prijatelj Nemaca, niti oni njegovi. Gospođa Horti je neoprezno odavala svoje neraspoloženje. Teleki je pitao Čana da li igra bridž, da bi se nečim zanimali kad budu u nemačkom zatvoru. Neoprezan Teleki govori indiskretnom Čanu. Izvršio je samoubistvo kad su Nemci počeli da ulaze u Mađarsku, jer sporazum o zajedničkom napadu na Jugoslaviju nije mogao da pravi, jer je s njom pre kratkog vremena potpisao prijateljski ugovor. Znao je da će pod Nemcima kad-tad izgubiti glavu, pa je sam sebi prekratio život.

I Čano je, indiskretan i dvoličan, ne samo prema Nemcima, nego i prema Musoliniju, izgubio tragično i neslavno glavu. Musolini, tast, koji je sve za

njega učinio, a Čano mu dobročinstva vratio izdajom, želeo je da ga spase, ali je morao izvršiti naredbu Nemaca i da svog zeta strelja.

U vezi knjige *Hoptnera* o Jugoslaviji u krizi: treba pohvaliti trud koji je uložio vršeći široku anketu i skupljajući do sad nepublikovan materijal. Ali takvu knjigu treba pisati sa stanovišta naših interesa a ne međunarodnog gledišta.

U knjizi nema istorijsko-političke poente. Neuspeh puča Simovića, to je u uslovima jugoslovenskog položaja uspeh namesničke politike, što nije dovoljno istaknuto. Neuspeh puča se ne može pripisati letimičnim razlozima, već otporom naroda i nerealnošću pučističkih, odnosno englesko-američkih shvatanja.

Ne vidi se da li je puč bio neminovan. Da je bilo Stojadinovića mesto Cvetkovića, do puča ne bi došlo. Da je Cincar-Marković bio predsednik, bio bi uklonjen opštom strujom nezadovoljstva. Ali da je došao u kombinaciji sa Milanom Nedićem, do puča ne bi došlo. Kombinacija sa mnom bila je nerealna, bila je dvorska, uska, izložena i završila se neuspehom. Pešić je usvojio gledište Nedića na vojnu situaciju, ali nije branio tu politikuu kao što bi radio Nedić. Nedić ne bi vratio Simovića, kao što ga je vratio Pešić. Pešić je bio protiv Simovićevih pogleda na situaciju, a ostavljao ga je na položaju komandanta avijacije.

Nije u dovoljnoj meri žigosao razorni rad i grubo mešanje, pa i nihilističke anglo-američke poglede u našem slučaju. Ruzvelt nama savetuje da se žrtvujemo, a Čerčila docnije napada što uznemiruje i gnjavi turske državnike, džentlmene koji znaju šta rade i znaju da brane svoje interese. Da li je Turskoj štogod bilo što do kraja rata nije stala na stranu Engleza i Amerikanaca? Ništa! Nije izneo na telefonu uhvaćen razgovor *Lane-a* sa *Samner Wellson*.

Ne sećam se i ne verujem da sam prisustvovao i zapisnik vodio sa neke sednice kad je diskutovano itanje našeg držanja posle talijanskog napada na Grčku. Otkud njemu takvog zapisnika? Potpuno netačna verzija o Solunu i radu mom, Milana Nedića i *Vouhnik*! Otkud njemu takav podatak? Ali to nije važno!

Glavno je da je puč bio naša unutrašnja stvar, da je puč mogao biti sprečen, da je propast Jugoslavije posledica puča, a ne nespreme naše vojske ili srpsko-hrvatskog razdora. Da nije bilo puča, ne bi došlo ni do Pavelića i njegove NDH.

Energija, odlučnost, principijelnost, mudrost i nadasve oslanjanje na sopstvene unutrašnje snage i svoj narod, to je najveća sila. Jača od svake materijalne sile!

Slučaj Rema, Dolfusa, Šušniga, Minhena, Hahe, javnih govora Hitlera protiv Beneša bili su dovoljni dokazi o ličnosti, fizionomiji i političkom karakteru Hitlera, pa da se ne uljuljukujemo u misli da će on preći preko puča, koji je naneo direktnu uvredu njegovom prestižu i ugledu nemačkog naroda i vojske. Uostalom, mi smo imali lične impresije u ličnom kontaktu s njim!

Pisac je mnogo mesta posvetio Subotiću, ne shvativši tačno pobude i motive Čanove politike 1937, Šumenkoviću koji je kao uvek bio nedovoljno određen i pozitivan na svom poslednjem položaju. Verovatno da mu je odao podatke o mom učešću u rušenju solunskog pitanja za vreme Pangalosa; Gavriloviću koji mu je melodramski opisao zaključenje ugovora sa Moskvom, ali ostavio potpuno nerazjašnjenu njegovu politiku u zemlji i u Moskvi.

Dela jednog javnog radnika treba odvojiti od sitnica koje neminovno prate njegov usamljen ili porodični život. Treba ceniti ono što je retko, a ne ono što je obično. Prvo pripada istoriji, a drugo romanu.

Možda su Hitler i Ribentrop počeli zatezati u pregovorima sa nama kad su zaplenili i proučili tajnu arhivu francuskog generalštaba i otkrili dokumenta koja nas kompromituju u njihovim očima. Gregorić mi je rekao posle drugog njegovog puta u Berlin i sastanka sa Šmitom, a ovog puta i sa Ribentropom, da su Nemci ljuti na mene, ali mi nije kazao zašto. Zbog francuske arhive! Znači da je ta arhiva bila proučena pre nego što smo počeli zvanične pregovore.

U politici pregovaranja, kao i u islednom postupku, pokazuje se svaka ljubaznost, upotrebljavaju se najlepši maniri, ukazuje se svaka pažnja dok se ne postigne cilj. A posle se tek ispolji prava grubost.

Čudo je da su Nemci, Šmit, otkrili karte pre vremena prema meni i protivu mene. Bili su gotovi da me anatemišu! A docnije, posle kapitulacije, kad je pročitao moju izjavu o puču i politici Kneza i Vlade do puča, datu pred Islednom Komisijom Komesarijata Milana Aćimovića, Hitler je oslobodio srpski narod od plaćanja kontribucije za izdržavanje nemačke vojske na celoj teritoriji bivše Jugoslavije, iako je Jugoslavija bila rasparčana između više vlasti. Eto šta je politika! Danas vešala, sutra priznanje! I u

politici, kao na sudu, postoji politički, odnosno pravni ili sudski zločin, kao i rehabilitacija u jednom i drugom slučaju.

U zvaničnim objašnjenjima vladine deklaracije o objavi rata Jugoslaviji, ti dokumenti igraju glavnu ulogu kao dokaz jugoslovenske dvoličnosti, nelojalnosti i nesigurnosti!

Srbinu nije u krvi da sebe drugom nameće. Vekovni rob tuđinu ne želi da njemu drugi robuje. Njemu nije potrebno da druge silom menja. Dovoljno je da šira zajednica čuva zajedničke interese, a sve ostalo dolazi samo po sebi kao rezultat istorijskog procesa.

Dušanovo Skoplje, Lazarovo Kosovo Polje, Vardarska Dolina, istorijska polja slavne i tragične prošlosti srpske, za čiju je sudbinu srpski narod od 1912. do 1918. stavio na kocku svoju slobodu, samostalnost i nezavisnost, jer bi se lako u slučaju neuspeha na bojnom polju mogao uliti u more narodnosti švapsko-turanske države, sve te povraćene relikvije posle petovekovnog ropstva potocima krvi našeg naroda, jedan nov čovek nepoznatog imena i porekla, jednim potezom pera, predao je takođe čoveku nepoznatog imena u ime narodnosti koja ne postoji, u ime jezika koji ne postoji, u ime istorije koja ne postoji.

Oficiri zloupotrebom zakletve, vojnika i oružja, preko noći mogu izazvati prevrat, a politički ljudi ne! Zapadne države odavno kontrolišu parlamentarno vojsku. Ministri vojni se biraju u Parlamentu i odgovaraju Parlamentu. Nije vojska branila Krunu u Srbiji. Pogrešna je ideja bila oslanjati se na jednu ili na drugu grupu ili obrazovati grupe da jedna drugu slabe ili suzbijaju. To je vojsku samo razbijalo. Krunu je branila Radikalna stranka, ili bolje reći Radikalni narod. To je trebalo jačati, a ne razbijati. Na kraju svog života u fazi rušenja Radikalnog šefa, on je pozvao Ljubu Živkovića ponovo u politički život da sa skupštinske tribine evocira prošlost te stranke, koja je branila i konsolidovala kraljevsku vlast.

Preko Josipa Kostića došla je sugestija i pala krupna reč. Možda je u duši Kneza ili Kneginje kao munja jednog momenta blesnula takva misao, takva ideja, ali je integritet Kneževe međunarodne ličnosti bio jači od prolazne želje. Nikad se Knez da to postigne ne bi u spoljnjem svetu oslonio na Hitlera. Uvek bi bio na strani engleskog dvora. A taj Dvor je uzor i čuvar

legaliteta. Za mene je ta stvar bila jasna i prelazio sam preko svih intriga. U njegovoj srdžbi zbog učestalih intriga jednog dana mi je rekao: „Da sam ja to želeo, ko bi me sprečio“. Ili još bolje: „Lako bih mogao organizovati smenu na Prestolu samo kad bih pristao na podelu vlasti“. Petar Živković i njegova grupa celog života su igrali na dvorskoj karti. I sad je iz te grupe pala sugestija Knezu da dođe na Presto.

Međutim, Knez je prvo rehabilitovao, a čim je ovaj pokazao ambicije, on ga je potpuno odstranio od vlasti.

Kralju Aleksandru je Živković sticajem prilika bio nametnut u borbi protiv zaverenika, a Knez ga je odstranio sa vlasti onog momenta kad je ovaj pokazao diktatorske ambicije. To je primer koji mu je Kralj ostavio. I Kralj je Živkovića uklonio sa položaja predsednika vlade, kad je smatrao da u interesu političkog razvijanja situacije, ukloni vojnika i da dovede političke ljude. Stoga ni Kralj ni Knez nisu bili u krajnjoj liniji za pretorijansku vlast.

Interesantno je zabeležiti sudbinu dva najistaknutija oficira u grupi ostalih koji su izveli martovski puč. General Bora Mirković preveden je u englesku vojsku i penzionisan kao engleski general, a major Živan Knežević je postao američki oficir sa zaleđem u Pentagonu.

Kumanudi mi je jednog dana rekao da je Knez anacionalan i da nije razumevao unutrašnju politiku. Da li je Kumanudi nacionalan? Da li je Milan Grol nacionalan? Knez Pavle je do 1903. živeo pored Kneza Petra Karađorđevića u Ženevi i tamo je počeo školu. Kralj Petar ga je 1903. doveo u Beograd gde je svršio celu osmorazrednu gimnaziju sa punim đačkim programom, pohađajući Drugu beogradsku gimnaziju i učeći zajedno s ostalom decom u razredu. Bio je odličan i primeran đak u svakom pogledu. Univerzitet je svršio u Oksfordu, a 1937. promovisan je u počasnog doktora filozofije. Bio je darovit poliglot – znalac stranih jezika. Međutim, Kraljevići Đorđe i Aleksandar bili su đaci u Rusiji. Za vreme ratova nije bio u zemlji i u vojsci, ne zato što nije hteo, već iz drugih razloga. U Balkanskom ratu Knez Arsen je bio u vojsci na čelu konjice. Kraljevići Đorđe i Aleksandar učestvovali su i u Balkanskom i u Prvom svetskom ratu.

Jednog dana se Knežević Nikola, drugi sin Kneza Pavla, koji je tragično poginuo u automobilskoj nesreći, izvezao sa svojom engleskom učiteljicom na Banovo brdo. Imao je 7 godina. Zastao je na jednom mestu odakle je veličanstven pogled na Beograd, Savu, Dunav i Panoniju. Na iznenađenje učiteljice postavio joj je pitanje: „Šta mislite, koji je grad veći: London ili Beograd? Naravno, za njega je Beograd bio veći.“

Posle ručka je morao da se odmara u postelji od prepodnevnog zamora i nestašluka. Nikad nije spavao. Kadgod sam ga video, uvek je imao u rukama Vukove Srpske Narodne Pesme. Oduševljavao se pesmama o Kraljeviću Marku. Da li je takvo dete moglo biti sin nenarodnih roditelja? Brzi sud je često pogrešan sud!

Najgrublji napad na Kneza, koji je mnoge ljude doveo u sumnju, bila je intriga da želi oteti Presto maloletnom Kralju. Poreklo njeno je u mržnji i pakosti Namesnika Stankovića, koji je lajt-motiv svoje akcije otkrio u zatvoru prvo meni, a posle na glavnom pretresu i sudu 1948. u Beogradu. Meni je rekao da nikad neće zaboraviti poniženje koje mu je Knez naneo; da ga je Kralj postavio za Namesnika da brani krunu njegovom sinu, a na sudu je izjavio da ostavku na namesnički položaj, iako je bio nezadovoljan Kneževom uzurpacijom namesničke vlasti, samo zato nije davao što je branio Presto maloletnog Kralja od Kneževih namera da ga detronira.

Kad je Knezu ta propaganda dosadila, rekao je Stankoviću da će javno demantovati sve te glasove, a Stanković ga je od toga odvrtao. To mi je isto tako Stanković poverio. Meni je Knez rekao da ga je Josip Kostić jednom prilikom nagovarao na to. Dodao mi je bio da ne vidi ko bi ga od tog odvratio i u tome sprečio, kad bi zaista na to pomišljao. Kao što su Crnorukci smatrali da je Kruna u njihovim rukama i da je mogu skidati i stavljati na razne glave, i Belorukci nisu bili daleko od toga i takve pomisli. Josip Kostić je to otvoreno ispoljio. Petar Živković, takođe, ne bi bio daleko od toga samo da mu je stavljen u izgled povlašćen položaj i uticajna karijera. I opet bi Kraljeva Garda igrala glavnu ulogu.

Knez je Kostića čuo na jedno uho, a pustio predlog na drugo. A Živkovića je energično udaljio s vlasti, čim je prešao granicu dodeljene ograničene dužnosti. Da je mislio na Krunu, sigurno se s njim ne bi ni svađao, ni rastajao.

Hitler je u svojim govorima grmeo protiv Čerčila nazivajući ga svakojakim pogrđnim imenima, ali to je njegova stvar. Ali kod nas, podjarmljenih i potčinjenih, čija se rehabilitacija nalazila u punoj neizvesnosti, takmičenje između Draže i Milana Nedića u pogrđama protiv Čerčila, Engleza i Engleske, moglo je imati samo nepovoljne posledice za našu najbližu nacionalnu budućnost. I u tome ima gradacije. Nedić je svojim huliganskim rečnikom nadmašio svakog i prevazišao svaku meru. Ja njegov kraj duboko žalim, ali je takvo njegovo istupanje jedan od uzroka njegove

tragike. Politiku ne treba svesti na nivo ulične borbe! Tragičan kraj braće Nedića je klasičan u svojoj svojoj naivnosti!

Cincar-Marković je žrtva Tripartitnog pakta. Ili je u zatvoru izvršio samoubistvo, ili je ostavljen da umre. Iako je bio dijabetičar i manika, što je bilo poznato vlastima, nije bio u bolnici za sve vreme islednog zatvora. Umro je u svojoj ćeliji ili sobi gde je bio zatvoren. Iako je njegov lični lekar, dr Kosta Todorović, čim je zatvoren tražio zbog bolesti da bude u bolnici, od septembra 1945. do maja 1948. bio je potpuno sam u jednoj zatvorskoj sobi sa danonoćnom električnom svetlošću i stalnom stražom. Pomoćnik javnog tužioca mi je još u početku oktobra 1945. rekao da je Cincar-Marković nervozan, da teško podnosi zatvor i da je uobrazio da ga truju.

Kad je Papagos, iako su engleske trupe bile na frontu u Grčkoj, govorio da je uzaludno izložiti Grčku rušenju a narod uništenju, i molio za saglasnost da ponudi prekid vatre i kapitulaciju, Englezi su to odmah prihvatili, pod uslovom da grčka vojska zaštiti povlačenje engleskog ekspedicionog korpusa.

Zašto su nas Englezi gurali u rat kad je i naš slučaj bio bezizlazan? Kad nikakvo pitanje sa Nemcima nismo imali koje bi ratom trebalo rešavati? Računali su da naša vojska istera Italijane iz Albanije i da se udruži sa Grčkom. Ali bismo za to morali napustiti severni deo zemlje. Italijani bi na severu ušli Savskom dolinom. Nemci bi, radi spasa Italije, upotreбили veću vojsku. Rezultat bi bio isti. Naš otpor na Balkanu bio bi slomljen. Englezi su samo zato poslali vojsku u Grčku da bi nas uvukli u rat. To je bio zajednički račun englesko-grčki. Čim se to izjalovilo, Papagos je odmah predložio kapitulaciju i Englezi su pristali na tu kapitulaciju!

Stojadinović je umro u Buenos Airesu u 73. godini života 24. oktobra 1961. godine. Većeg cinika u politici, posle Čerčila, nisam video. Šta ga je vodilo u političkom životu? Da li ljubav prema narodu, da li ljubav prema državi? Ni jedno, ni drugo, nego vlastoljublje radi koristoljublja. U tome je bio nemilosrdan i bezobziran.

Knezu niko nije prilazio otvoreno, iskreno, lojalno, široko i nesebično u diskusiji i tretiranju unutrašnjih i spoljnih pitanja. Svaki je ili tražio vlast, ili čuvao vlast i tome podređivao viši interes.

Mislim da je interesantno zabeležiti da nikad ništa nisam Knezu govorio protiv Stojadinovića. Stojadinović je bio njegov izbor i njegov kandidat. Raportirao bih suva fakta do kojih bi moja kancelarija došla bez nekog zlonamernog komentarisanja. Knez je sam imao da zauzima stav prema tome. Čak sam u kritičnom momentu borbe sa Pravoslavnom crkvom, savetovao Knezu da ne popusti zahtevu crkve i ne smenjuje Stojadinovića da ne bi njegovim padom pod pritiskom, opao autoritet države. Međutim, Stojadinović je u meni, pri kraju svoje vlade, gledao konkurenta koji želi njegovo mesto, pa je tako daleko išao da mi je slao svog najbližeg i najintimnijeg prijatelja, ministra Dobrivoja Stošovića, da me direktno pita da li moja ambicija ide dotle i da li ugrožava položaj Predsednika vlade.

Knez je sam sve video, sve osetio i u njemu samom je sazrevala misao da režim Stojadinovića treba smeniti.

Fotić, ja, Cincar-Marković, Purić – sva četvorica činovnici! Fotić kao političar brzopleto bujan, idejno prevrtljiv, nesiguran, neodređen, apolitički nacionalan. Kao što je nekad u Parizu kao student stranac, učestvovao u uličnim demonstracijama protiv francuskih vlada, tako je razbarušeno vodio politiku u Vašingtonu. On poluotvoreno učestvuje u zaveri Simovića s jedne strane, i u zaveri *Donovana* i *Welles*-a s druge strane protiv svoje zemlje, legalne vlasti koju on predstavlja u SAD, koja ga je akreditovala kao svog predstavnika u SAD. To se jasno vidi iz njegove knjige, gde neprestano govori da su njegovi lični utisci, da su podaci koje ima iz zemlje nepovoljni za Kneza, vladu i njihovu politiku.

Purić je, prelazeći preko engleskog veta, nudio Molotovu pakt koji je Molotov odbio.

Kakav je bio Pašić za vreme komitske akcije na Jugu? Konzul Mihailo Ristić u Skoplju traži instrukcije iz Beograda u pogledu odmazde za ubijenog srpskog protu u Kumanovu. Ristić kaže da naša organizacija predlaže slično ubistvo u Kumanovu. Pašić, koga Ristić naziva „matori“, odgovara: „str.pov.br. ... U vezi vašeg telegrama, moj odgovor glasi: protu za protu“ – Pašić.

Milan Gavrilović. Otac Uroš Gavrilović u Zaječaru, poreklom iz Banata. U Zaječaru je bio branilac mase Nikodija Antića, mog oca. Brat mu Iva, artiljerijski potpukovnik, završio je život samoubistvom. Milan u Zaječarskoj gimnaziji bio je odličan đak. Prišao je Demokratskoj stranci

Ljube Davidovića. Kao demokrata bio je u Ministarstvu inostranih dela. Posle 1918. napušta Ministarstvo i počinje politički život. Napušta demokrate i ulazi u Zemljoradničku stranku. Tu ostaje i zamenjuje Jovana Jovanovića Pižona posle njegove smrti. Kao čovek: nepouzdan, plahovit, neiskren. Nikad u Ministarstvu prilikom zajedničke službe nisam došao u sukob sa njim. Nikad ga lično nisam uvredio. Kad je izašao iz Ministarstva a ja ostao, na ulici jednog jutra pored hotela London smo se sreli. Umesto pozdrava on mi je opsovao mater u prolazu. Bio sam zgranut, ali sam nastavio put. Mnogo docnije sam ga lepo primao kao Ministar Dvora. U kući je vladala neprekidna svađa. Takav je rečnik imao u borbi sa svojom decom, da je kuća pre ličila na cigansku čergu nego na dom jednog visokog diplomatskog predstavnika. Božin Simić, raniji politički prijatelj, bio je zgranut. Smatrao je za potrebno da to i meni kaže.

Za sve neuspehe italijanske vojske u poslednjem ratu, Musolini je krivio Katoličku crkvu, koja je formirala neotporan abnegacioni duh italijanskog naroda.

Kosovski mit o nebeskom carstvu Cara Lazara takođe je u duhu učenja Hrišćanske crkve. Car Lazar je poginuo, ali je narod ostao i zapao u petvekovno ropstvo. Rusi su, takođe, robovali tri stotine godina pod Tatarima. Englezi su izgubili bitku kod Hastingsa i potpali pod ropstvo Francuza, koje je, takođe, dugo trajalo. Francuzi su robovali dugo Englezima. Nijedan taj narod nije vaspitavao generacije u kultu poraza. Najbliži nam je mit Jovanke Orleanke, ali je postao u slavu pobeđene. Bačena parola 27. marta „bolje grob nego rob“ rezultat je iskustva petvekovnog ropstva. Ali je narod skovao drugu izreku: „robom ikad, grobom nikad“. Pao je u ropstvo, ali je iz ropstva ustao. Uostalom, ko nam je u tom momentu pretio da će nas porobiti? Zaključen je međunarodni ugovor o miru i neutralnosti sa jednom silom koja je bila u savezu sa Sovjetskim Savezom i sa kojom je Sovjetski Savez želeo, po svaku cenu, da izbegne rat. Međutim, naši komunisti govore: „bolje grob nego rob, bolje rat nego pakt“, a ne znaju kakav je pakt potpisan. Žele rat koji Sovjetski Savez hoće da izbegne! Žele pakt sa Sovjetskim Savezom. U spletu tih kontradikcija bila je klica rasula, koje se možda i želelo. Želeli su ga oni koji samo u mutnoj vodi love ribu.

Srbi su robovali Turcima. Rusi Tatarima. Englezi Francuzima, a Francuzi Englezima. Kako se ta istorijska pojava objašnjava. Društvo je živelo u feudalnoj periodu. S jedne strane pocepana vlastela, a s druge robovi. Vojska je bila najamnička. Narod nije postojao. Ne oseća se rasna zajednica. Kad je

vlast pod Kraljevima centralizovana, a vlastela suzbijena, osećanje narodnosti se počelo razvijati. Robovanje iz feudalnog društva se nije moglo održati. Svaki koji je posle toga pokušao da nametne svoju vlast drugima ili svima, pretrpeo je neuspeh. Kad Napoleon nije uspeo u 19. veku, čiju su borbu pesnici slavili, a među njima i naš Milan Rakić, još manje bi uspeo Hitler u 20. veku. Da je uspeo prema Rusima, pocepao bi Rusiju na više država. Da je uspeo prema Englezima, odvojio bi od Engleske njene kolonije.

U novijoj istoriji važniji je momenat buđenja jednog naroda nego momenat njegovog porobljavanja. Ropstvo je prošlost, a sloboda sadašnjost. Nizak je nivo jednog naroda kome u javnom životu posle vekovne istorije treba davati đачke lekcije!

Stojadinović nije bio osetljiv psiholog. On nije ni video, ni shvatio, ni razumeo suptilnu ironiju i skepsu Kneza, mentalnu i duhovnu rezervu Kneza u kontaktu i saradnji sa ljudima. Na oko mala i beznačajna njegova opaska otkrivala je njegovo duboko prodiranje u misli i dušu svog partnera, jer je njegova kultura bila, nesporno, na mnogo višem stupnju od kulture mnogih njegovih saradnika. Uz to je imao ne poimanje, nego osećanje i svog porekla, i položaja, i svoje dužnosti. U takvoj situaciji, u interesu višem, državnom, ne mogu postojati trajne veze, jer se one moraju da raskinu tamo gde viši interes zahteva, ne lični, nego opšti.

Nije video anomaliju da će ukoliko više stiče poverenje Musolinija i Hitlera, utoliko više gubiti poverenje Kneza, pod pretpostavkom, naravno, da Knez nije bio stoprocentno na liniji njegove koncepcije spoljne politike.

Možda Stojadinović to čulo nije imao, jer je bio levičar, republikanac, antimonarhista ili antidinastičar. Njegova i unutrašnja i spoljna politika može se nazvati uzurpacijom vlasti iz onih ruku iz kojih je vlast dobio.

Ruska carska diplomatija je polazila od verskog stanovišta. Ona je bila branilac pravoslavlja. Želela je državu na Balkanu koja će imati izraziti pravoslavni karakter. Ako u njenim granicama budu hrvatski katolici, pravoslavna crkva će biti državna, a katolička manjinska. Rusi su polazili od iskustva koje su imali sa katoličkim poljskim narodom. Kad je u Rusiji buknuła revolucija, Vatikan nije bio za obrazovanje Jugoslavije. I on je, sa svoje strane, mislio na pogodan momenat za katoličku versku ofanzivu u pravcu istočnih zemalja. To je dr Mihailo Gavrilović, tadašnji Kralj.poslanik u Vatikanu, objašnjavao članovima Jugoslovenskog Odbora u Rimu.

Srpska vlada je u Nišu pročitala u Skupštini 1915. svoj nacionalni program i svoje ratne ciljeve. Ona je izjavila da se bori za oslobođenje i ujedinjenje svih Hrvata, Srba i Slovenaca.

Na Krfu je Pašić na Konferenciji izjavio, da se Srbija bori za ujedinjenje svih Srba. Ako, pak, neko to ne želi, ona će ga osloboditi. Pašić je u toj formi ujedinjenja u kombinaciji s oslobođenjem izrazio svoje rusofilsko gledište na novu ujedinjenu državu. Za njega je glavno ujedinjenje svih Srba. Ako Hrvati, koji žive izmešani sa Srbima, ne budu želeli ujedinjenje, oni će biti oslobođeni i prisajedinjeni novoj državi. Oslobođenje Srba kombinovano s aneksijom Hrvata, a ne samoopredelenje i slobodno izražena njihova volja.

Stojan Protić je izrazio isto mišljenje, samo mnogo uže. To je bilo u Nišu 1915. On je za ujedinjenje Srba: Bosna i Hercegovina, Srem, deo Slavonije, Dalmacija do Neretve Hrvatima. Dakle, o Srbima na hrvatskoj teritoriji ne govori.

Hitler je bio neprirodno tih i miran, on koji nije ćutao ni danju, ni noću, koji je uvek živio u transu. Nisam poneo nikakav utisak, što je najgore!

Knez je sa njim govorio. „Ruke su mu meke“, kaže, „kao kraci meduze. Osećate jezu od njihovog dodira. Lice žuto kao voštane figure“.

I Hitler je obožavao Ničea i njegovog nadčoveka!

Pale kod Sarajeva. 11. i 12. aprila održane sednice vlade bez predsednika Simovića u sali Opštinskog doma. 13. aprila u Domu časnih sestara održana je sednica, prisutan i Simović i ban Šubašić. Zaključuje se da 14. aprila rano ujutro članovi vlade otputuju sa Pala za Nikšić. Zapisnik je vodio Sava Kosanović. Zapisnici sa sve tri sednice potpuno šturi. Slobodan je pričao dr Mihajlu Petroviću-Alasu, a on meni, o poslednjoj sednici, kojoj je prisustvovao i Petar Živković i na kojoj je rešeno pitanje kapitulacije.

Hjubert D. Harison stalno, na našem jeziku na radiju, pozivao je naš narod da vrši sabotažu i da ide u šumu.

Spalajković u svom govoru na Beogradskom radiju 6. aprila 1943. kaže o Slobodanu Jovanoviću, kad je bežeći stigao u Sarajevo, da je uzviknuo: „Ala ludo izgubismo carstvo!“ (Novo Vreme, sreda, 7. april 1943.).

Uspostavljanje diplomatskih odnosa sa Sovjetskim Savezom izvršeno na dan 25. juna 1940.

20. februara 1941. godine engleski poslanik Kembel je dao odgovor engleske vlade na Kneževo pitanje: da li se i u koliko možemo osloniti na englesku vojnu i materijalnu pomoć u slučaju da Jugoslavija bude napadnuta. Engleska vlada je odgovorila da je njena politika uvek bila, pa i sada, da savetuje balkanskim državama: Jugoslaviji, Grčkoj i Turskoj da se udruže radi zajedničke odbrane, smatrajući da se u zajednici mogu odupreti neprijatelju i odbraniti svoju i balkansku nezavisnost. Što se pomoći tiče, Engleska očekuje u najskorijem vremenu pomoć od Amerike i da od tog kontingenta može izvestan ratni materijal da ustupi Jugoslaviji.

U Moskvi se Gavrilović odmetnuo od svoje vlade. Knez mu je poklonio poverenje. Cincar-Marković ga je izabrao. Ja sam poznavao Gavrilovića kao nestaloženog, nervoznog, nestalnog, nesigurnog, prevrtljivog, buntovnog, neiskrenog, bolesno ambicioznog i maglovito nacionalnog revolucionara. Izdao je Kneza. Izdao je Cincar-Markovića. Oni su mu poklonili puno poverenje. Izdao je svoju vladu i služio englesku. Izdao je svoju vladu i paktirao sa zaverenicima za njeno obaranje kao njen visoki činovnik. Kad je polazio za Moskvu rekao sam da je sposoban prirediti svako iznenađenje. Davidović, čijoj je stranci pripadao kao omladinac, a s kim je docnije radio u vanparlamentarnoj opoziciji, rekao je za Gavrilovića da se treba čuvati i njegovog pozdrava na ulici!

Takav je bio prvi jugoslovenski poslanik u Moskvi, koga sam ja, po službenoj dužnosti, morao braniti pred Nemcima.

Advokat dr Radenka Stankovića, Vojvodić, pričao je inž. Milošu (Miši) Antiću: „Namesnici su branili sebe napadajući druge. Antić je branio sebe ne napadajući nikog“. To mi je Miša rekao kod „Dva Ribara“ 5. septembra 1959. Momir Nikolić, branilac Gregorića: „Vi ste se hrabro držali, ja to svakom kažem, ali ste zato dobili najstrožiju kaznu“.

Englezi su eminentno politički narod. Od njih se treba učiti strpljenju, taktici, kompromisu i u isto vreme čvrstini.

Neko je kod Kumanudija 6. avgusta 1961. pitao, mislim Došen, zašto su Nemci prvi, a ne Francuzi, prevodili i u svetsku literaturu uveli srpsku narodnu poeziju. Pa je citirao mišljenje Dvornikovića o tome, po kome je uzrok toga afinitet između Nemaca, koji su mistici i sentimentalni, kao Srbi.

Moje mišljenje je da smo mi dobili kulturu preko njih iz istorijskih i geografskih razloga. Kod nas su prosvetu uvodili i širili Srbi iz Austrije. Naši prvi đaci u inostranstvu išli su u Austriju i Nemačku. Tadašnja nemačka kultura bila je izgrađena na principima humanizma, nacionalizma, klasicizma, što je bilo privlačno za mlade generacije željne nauke i sveta.

Pribićević je bio do te mere uvređen, da se pohrvatio i postao preko noći veći Hrvat od Radića. Išao je tako daleko da je od Srba u bivšoj Austro-Ugarskoj stvarao zaseban politički narod, koga je odvajao od braće Srba iz Kraljevine Srbije. Idući tim putem, pogubio je sve svoje političke drugove. Ostao mu je veran samo Srđan Budisavljević, koga je sam nazvao „fajlom“.

Redak primer političkog slepila i ambicije!

Unatoč svemu, Kralj Aleksandar je bio prvi Jugosloven. Za vreme borbe ideja između Srpske Vlade i Jugoslovenskog Odbora, Kralj je mimo vlade održavao veze sa poslanikom u Londonu, Jocom Jovanovićem, koji je bio bliži Jugoslovenskom Odboru nego svojoj vladi. Pitanje jugoslovenske dobrovoljačke vojske on je rešio u smislu želje Jugoslovenskog Odbora. Pitanje naziva nove države, on je rešio. Pitanje zastava, on je rešio. Uvođenje Radića u upravu zemlje, on je hteo. Posle proglašene diktature stalno je proučavao pitanje autonomija. Zemlju bi, po ličnom priznanju, vratio na polje ustavnosti i već je pred smrt preduzeo prve korake. Protiv Hrvata nije bio. Ljubomorno je želeo jaku i čvrstu državnu zajednicu svih Srba, Hrvata i Slovenaca. Kralj Aleksandar je bio utoliko veći Jugosloven, ukoliko je Pašić bio veći Srbin!

Kako je Radenko Stanković, taj žongler, opsenar, mađioničar, uspevao da obrlati mnoge ljude? Govorio je i ustima i očima. Sam mi je pričao da je imao moć hipnotizera.

Zaneo je Kralja. U očima Bogdana Gavrilovića, predsednika Srpske akademije nauka, bio je najveći Srbin iz reka(?) posle Dositeja Obradovića. Jednog dana je, kao ministar prosvete, posetio bolesnog Jovana Cvijića. Cvijić je posle toga rekao svom mladom saradniku i prijatelju, dr Miloradu Dragiću, da je Stanković interesantan čovek. Dragić mi je to pričao 7. januara 1966. godine, na dan Pravoslavnog Božića, kad sam sa suprugom posetio njegov dom.

Ne mogu reći da sam upoznao bliže g. Stankovića za vreme namesništva, jer nisam sa njim mnogo radio. Zapazio sam samo njegovu nezgodnu ćud. Tek kad je docnije sam sebe razgolitio preda mnom, a ne verujem da se ma kom drugom tako ispovedio, tek tada sam video da je ono što je Cvijić kazao u svom uzdržanom i širokom izrazu, bilo dosta tačno. Za Cvijića je bio interesantan čovek, a za mene neobičan džambas u punom smislu te reči, ukrotitelj i ljudi i zveri.

Osnovnu školu je završio na selu kod oca, a gimnaziju u Novom Sadu kod babe. Jednog dana je kao odrastao čovek održao predavanje u tom gradu. Ne verujem da je ma čije ime pohvalio u svom životu. Samo onaj koji je primao sve što on kaže, koji mu nije protivurečio, koji bi mu bio potpuno potčinjen, samo bi takav za njega bio čovek na svetu.

G. Dragić mi kaže, da je prilikom proslave Vuka Karadžića u Tršiću, dr Stanković imao slabiji srčani udar, pošto je i on, kao Ministar prosvete, prisustvovao toj svečanosti.

Dok sam bio više od 4 godine sa njim u zatvoru, tužio se posle svakog jela na stomak. Znao sam da je imao kamen u bešici. Ali je u početku 1950. godine, ležeći u samici gde sam i ja bio, dobio jači srčani udar od koga se nije oporavio, već, zbog bolesti pušten na slobodu, izgubio je život u svom domu.

Treba reći da je njegova fizička konstitucija bila jaka i da je bio otporan prema svakoj bolesti. Ali isto tako treba reći da je njegova zla i pakosna priroda uticala na njegovo srce.

Kad je početkom 1932. godine Kralj automobilom obilazio Liku, poveo je na taj put Radenka Stankovića i Ivu Perovića. Za ljudski um je dopustiva pretpostavka, da je on već tada odredio tu gospodu za namesnike kraljevske vlasti.

Gering je pričao u vozu Knezu da voli miris od geraniuma. To je zdravac. Verovatno da je Gering tada vodio Kneza kod Hitlera, a Knez je pričao samo o žeraniumu. Na sudu mi nisu verovati da ja za taj sastanak nisam znao.

14. januar 1962.

Vasa Jovanović priča da je sa Ninčićem 1925/26. posetio Pašića u Evianu da ga obavesti o radu i uspehu naše delegacije u Ženevi na zasedanju Lige Naroda. Ninčić je bio izabran za predsednika Skupštine. Jovanović je bio

član naše delegacije. Posle referata, kad su izlazili, Pašić im kaže: „Ti možeš ići, a ti ostani“. Kad je Ninčić ostao, Pašić dodaje: „Ne ti, nego on, a ti idi“!

Za vreme okupacije, pozvao ga je nemački major Jagerer. Tada je na dnevnom redu bilo gonjenje masona. Pitao ga je da li je bio član te organizacije, kako je postao i sa kakvim ciljem. Jovanović mu je odgovorio da je kriva nemačka literatura o masoneriji, a ne on što je postao mason. Kad je pročitao u nemačkoj literaturi da je mason bio Gete, da su masoni bili engleski kraljevi i druge istorijske ličnosti, osetio je gordost i ponos da i on bude u tom društvu. Inače se njegov rad kretao, kao i ostalih članova, u duhu odbrane prava čoveka i državnih interesa. Tim i takvim argumentima i odgovorima, Jovanović je razoružao Nemca i spasao sebe zatvora u koji su docnije bačeni mnogi naši masoni. U toj borbi protiv masona, general Milan Nedić je pozvao takođe Jovanovića na razgovor. Kad mu je Jovanović u dužem razgovoru izneo svoj nacionalni rad pre i posle ulaska u to društvo, Nedić mu je pri rastanku rekao: „Vi ste primer javnog radnika kako treba raditi“!

Nisam reagovao nijednom reči. Ali sam u duši bio uznemiren. Slobodan Jovanović će ostaviti trag talentovanog pisca i slikara ljudi i događaja iz naše istorije 19. i 20. veka, ali neće ostaviti trag o svom neposrednom učešću u toj istoriji stvaranjem raspoloženja, generacija i koterija; učešćem u prevratnim organizacijama; o svom negativnom, rušilačkom i podrivačkom radu protiv monarhije, narodne demokratije i jugoslovenske države. Zašto nije opisao, ako uopšte nije, događaje pre puča, za vreme puča, posle puča, u zemlji i u emigraciji, koje je detaljno poznao i u kojima je najaktivnije učestvovao?

Misleći o tom, pada mi na um roman Anatola Fransa: Zločin Silvestra Bonara. Učeni Slobodan Jovanović pucao je na svoju državu! Zašto nije bacio svetlo svojim oštrim pogledom i perom, ako ne kao amaterski istoričar, a ono kao titularni profesor prava, na izvršen zločin protiv naroda i države 1941. godine?!